

УДК 159.922.8

СТАХОВА О.О., к. психол. н.,

ЯСТРЕБ М.М., магістрант

м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

***Анотація.** Статтю присвячено проблемі професійного самовизначення учнів раннього юнацького віку. Так, у межах публікації розкрито сутність поняття професійного самовизначення, висвітлено чинники його становлення, проаналізовано проблеми професійного самовизначення в умовах сільської школи, виявлено психологічні особливості розвитку досліджуваного феномена у старшокласників-мешканців сільської місцевості.*

***Ключові слова:** професійне самовизначення, професійні інтереси та наміри, професійна мотивація, готовність до вибору професії.*

***Аннотация.** Статья посвящена проблеме профессионального самоопределения учеников раннего юношеского возраста. В частности, в рамках публикации раскрыто значение понятия профессионального самоопределения, описаны факторы его становления, проанализированы проблемы профессионального самоопределения в условиях сельской школы, выявлены психологические особенности развития исследуемого феномена у старшеклассников-жителей сельской местности.*

***Ключевые слова:** профессиональное самоопределение, профессиональные интересы и намерения, профессиональная мотивация, готовность к выбору профессии.*

***Abstract.** The article deals with the problem of professional self-determination of senior pupils. In particular, the article presents the definition of*

professional self-determination, the factors of its formation are highlighted, the problems of professional self-determination are analyzed in the conditions of rural school and also were revealed psychological peculiarities of the development of the studied phenomenon among senior pupils–residents of rural areas.

Keywords: *professional self-determination, professional interests and intentions, professional motivation, readiness to choose a profession.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку суспільства підготовка школярів до усвідомленого вибору професії здійснюється в процесі профільного навчання й стає особливо актуальною в ранньому юнацькому віці. Проте чим раніше дитина задумається про вибір професії, тим більше часу вона матиме для обдумування правильності свого рішення, і тим стійкішим буде її вибір. Водночас успіх вибору старшокласниками майбутнього професійного шляху багато в чому залежить і від правильності та своєчасного виявлення розвитку їх професійних інтересів, намірів, професійної мотивації, що дозволяє випускникам шкіл свідомо, цілеспрямовано, активно здійснювати вибір професії й підготовку до неї.

Натомість, багато дослідників сходяться в тому, що професійне самовизначення старшокласників міської та сільської місцевості суттєво відрізняється. Науковці наголошують, що в значної частини учнів сільських шкіл взагалі відсутні чіткі мотиви вибору професії, і їм досить часто немає що сказати з приводу майбутньої професії. На питання “Чим будеш займатися після школи?” юнаки відповідають щось на кшталт “Піду до армії, щоб вдома не сидіти” або “Не знаю, ще не визначився”. Таке явище психологи й педагоги пояснюють тим, що проблемі професійного самовизначення в сільських школах не приділяється достатньої уваги, внаслідок чого учні не пов’язують вибір майбутньої професії зі своїми реальними можливостями та віддають перевагу професіям сільського ринку праці.

Чи ж змінилася дана ситуація в сільській місцевості на сьогоднішній день? Цим дослідженням зробимо спробу підтвердити чи спростувати окреслені вище твердження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми професійного самовизначення показав, що у своїй переважній більшості різні її аспекти присвячені розкриттю специфіки професійного вибору перш за все учнів міських загальноосвітніх шкіл (Ю.М. Єгорова, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, О.Ю. Литвинова, М.С. Пряжников, П.О. Шавір та ін.). Менш розробленими залишаються положення про професійне самовизначення старшокласників сільських шкіл (М.В. Бадашкеєв, С.Г. Броневицук, В.О. Поляков й ін.).

Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукових джерел із досліджуваної проблеми та розкритті психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості в професійно-трудовому середовищі, розвитку й самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних намірів і планів, реалістичного образу себе як професіонала [3, с. 12].

Як зазначають представники психологічної та педагогічної науки, професійне самовизначення є багатогранним процесом, розвиток якого визначається об'єктивними й суб'єктивними чинниками.

Так, В.К. Сидоренко [4] до об'єктивних чинників відносить потреби країни, регіону, міста, села у фахівцях певної професії, вимоги, що ставить дана професія до людини, задатки та здібності індивіда, позицію й традиції сім'ї, вплив учителів і т.п. До суб'єктивних чинників належать поінформованість учня про потреби країни, регіону, міста або села в конкретних фахівцях, його рівень знань про світ професій тощо.

З огляду на політичну, соціально-економічну ситуацію в нашій країні, сьогодні у випускників українських шкіл переважає орієнтація на здобуття вищої освіти, яка виступає відправним пунктом їх особистісно-професійного

самовизначення. Така домінанта природна, оскільки вона співвідноситься як зі зростанням ролі освіти в житті суспільства в цілому, так і з найважливішими факторами досягнення людиною життєвих цілей. А ось варіативність системи освіти, постановка перед молоддю в якості соціального орієнтира визначення свого місця в соціальній системі, що обумовлює соціальний статус, матеріальне становище, соціальні ролі та пов'язаний із цим життєвий успіх, є умовами для самореалізації і самоствердження сучасної особистості. Однак, на жаль, не вся молодь це розуміє чи прагне зрозуміти, особливо в межах сільської місцевості.

На думку М.В. Бадашкеева [1], специфіка сільської школи за багатьма критеріями відрізняється від шкіл міських, і питання професійного самовизначення в таких школах теж вирішується дещо інакше. Одне з перших питань, яке постає перед учнями, це питання, куди поїхати вчитись, адже дуже часто навіть у найближчих населених пунктах немає освітніх закладів, в яких можна здобути середню професійну або вищу освіту. Як показує практика, чим далі населений пункт від обласного центру, тим нижче в ньому рівень знань, але, незважаючи на це, умови вступу до навчальних закладів у всіх учнів незалежно від їх місця проживання рівні.

Як зауважує С.Г. Броневщук [2], ще однією особливістю, яка є найбільш характерною для сільської школи, є недостатня обізнаність учнів про найбільш затребувані професії. Це зумовлено тим, що життя в селі має свій уклад, і часто люди просто не задаються питаннями актуальності. А тому коли перед випускником сільської школи постає питання, куди піти вчитися, він часто просто не готовий самостійно приймати рішення щодо професійного вибору, віддаючи ініціативу в розв'язання даного питання батькам, котрі здебільшого обирають для власної дитини професії “своєї молодості”, іноді застарілі, непотрібні на ринку праці.

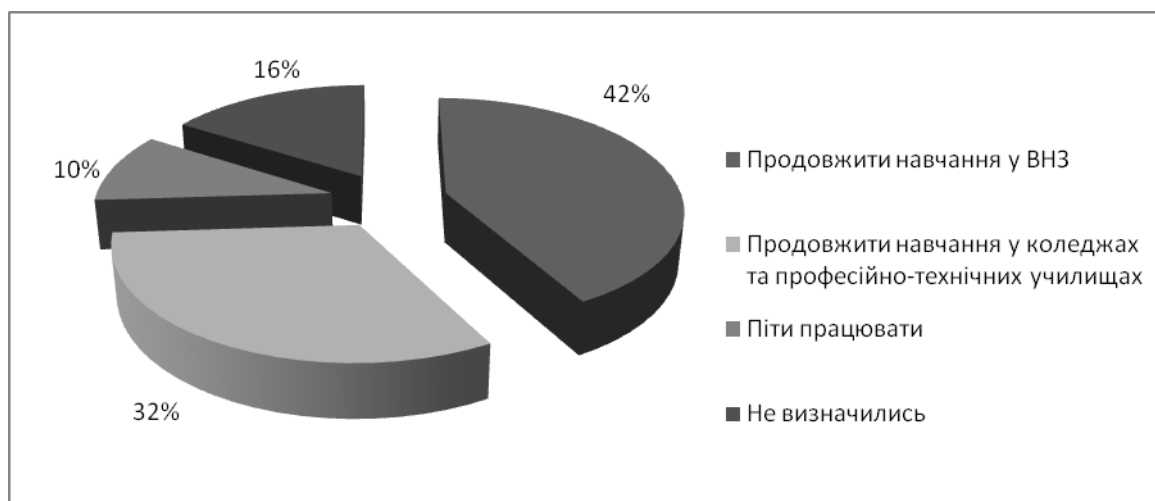
Наступною проблемою професійного самовизначення в умовах сільської школи є низький рівень отриманих дітьми знань. Причиною цього дуже часто є нестача в сільських школах педагогів, через що деякі предмети

не викладаються місяцями. Окрім цього, в учнів, які проживають в селі, немає можливості відвідувати додаткові заняття, наприклад репетитора, чи факультативи або через відсутність таких, або через фінансову неспроможність [1].

Аналіз географічних, соціально-економічних, культурних, інформаційних умов освітньої діяльності та життєдіяльності учнів села показав, що вони мають низку особливостей, які значно впливають на процес професійного самовизначення школярів і його результат.

Відтак, зважаючи на окреслені вище теоретичні викладки, нами було проведено дослідження, спрямоване на розкриття психологічних особливостей професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку мешканців сільської місцевості. В опитуванні взяли участь учні 10-11 класів Глинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Глинівці Андрушівського р-ну Житомирської обл.

У зв'язку з цим, звертаючись до первинних даних, отриманих за методиками “Вивчення професійних намірів старшокласників” та “Я обираю професію” Л.М. Фрідмана, Т.О. Пушкіної, І.Я. Каплуновича, необхідно зауважити, що результати нашого емпіричного дослідження суперечать теоретичному викладу про те, що більшість сільських учнів не мають чітких уявлень про влаштування власного майбутнього. Так, відповіді показують, що в подальші життєві плани 42% респондентів входить продовження навчання у вищому навчальному закладі, 32% опитаних – здобуття освіти в професійно-технічних училищах і коледжах, 10% юнаків прагнуть одразу після школи влаштуватися на роботу, й лише 16% досліджуваних ще досі не визначилися з найближчим професійним майбутнім (див. рис. 1).

Рис. 1. Професійні плани старшокласників сільської місцевості

Обираючи професію, учні звертають увагу передусім на високу оплату праці (64%), затребуваність професії в суспільстві (24%), свої задатки та здібності до даного виду діяльності (12%).

Як бачимо, почесне перше місце при виборі професії займає високий зарібок: ким би не працювати, аби добре отримувати. Така відповідь не є випадковою, адже, зважаючи на сучасний стан речей у нашій країні, школярі прагнуть для себе забезпеченого майбутнього і, як не дивно, зміни місця проживання.

Другий у списку мотивів – престиж професії. Така мотивація не є негативною, але має свої приховані особливості, які проявляються в тому, що в наш час попит і пропозиція на окремі “престижні” професії не співпадають, й виникає надлишок таких фахівців. А тому при виборі професії потрібно пам’ятати: престижність не має затьмарити очі раціональному усвідомленню дійсності. Через це школа повинна систематично проводити профорієнтаційну роботу та інформувати учнів про стан на сучасному ринку праці.

Інтерес до змісту самої професії, тобто внутрішня причина її вибору, перебуває лише на третьому місці, що є невтішним фактом. Адже людина, для якої робота буде в радість, стане улюбленою справою всього життя, і

працюватиме продуктивніше, і постійно відчуватиме потребу в особистісно-професійному самовираженні, самовдосконаленні.

Водночас, розкриваючи особливості професійного самовизначення сільських школярів, варто відмітити, що 12% опитаних прагнуть реалізувати себе в ІТ сфері, 8% – у медичній, 64% – у сферах обслуговування. При цьому варіанти обрання закладів для навчання показали, що це переважно заклади Житомирської області, здебільшого м. Житомира (92% респондентів), що пов'язано з невеликою відстанню населеного пункту до обласного центру, помірною вартістю навчання, проживання та досить широкою наявністю у Житомирі як ВНЗ I-II, так і ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Утім, більш-менш визначившись із професією, значна частина учнів має такий собі “запасний варіант”: школярі розуміють, якщо їм не вдасться вступити до навчального закладу для здобуття необхідних професійних знань, умінь і навичок за бажаним фахом, вони оберуть інший “споріднений” до цього фах і будуть там реалізовувати себе.

Більшість випускників уже мають сформовані уявлення про своє професійне майбутнє, їх професійний вибір є остаточним, а тому вони докладають чималих зусиль для його реалізації. Так, 24% досліджуваних, розуміючи, що для вступу до омріяного навчального закладу потрібна серйозна підготовка, займаються додатково – 20% юнаків співпрацюють зі шкільними вчителями й 4% старшокласників відвідують репетиторів у м. Житомирі.

Аналізуючи чинники становлення професійного самовизначення сільських школярів, слід підкреслити, що важливу роль у формуванні професійної компетентності учнів відіграє школа. З відповідей стало зрозуміло, що в цьому беруть активну участь класний керівник, учителі-предметники, шкільний психолог, які, враховуючи інтереси, схильності та здібності своїх вихованців, створюють умови для навчання старшокласників відповідно до їх професійних нахилів і намірів щодо продовження освіти. Така робота педагогів, на думку респондентів, не пройшла даремно, й 44%

учнів відповіли, що найбільше на їх рішення про вибір професії вплинули саме вчителі.

Утім, наголошуючи на значенні школи в професійному самовизначенні старшокласників, не можна недооцінити роль сім'ї в цьому процесі. Юнаки, в міру своєї недосвідченості, дослухаються до думки батьків як незаперечних авторитетів, які прагнуть поділитися з дітьми власним життєвим досвідом, своїми уявленнями про те, який життєвий шлях для них краще. Всім батькам хочеться забезпечити благополучне майбутнє своїм дітям, вони прагнуть, щоб їх нащадки отримали надійну, високооплачувану професію. Крім того, в батьків є певні уявлення про характер і вподобання своїх дітей і вони підказують, як їх правильно реалізувати. Не останнє місце в цьому займають сімейні традиції, які при виборі професії враховує 32% опитаних, беручи приклад зі своїх батьків як еталона для наслідування. Серед тих, хто хотів би "піти по стопах" своїх пращурів, більшість відмічає, що їх вибір зумовлений вдалим прикладом із боку родичів, а також знанням особливостей обраного фаху.

У 72% відповідей на питання опитувальника батьки схвалюють і підтримують своїх дітей, що, з психологічної та педагогічної точки зору, є правильно. Однак 28% батьків радять дітям краще обдумати свій вибір. Поза сумнівом, що батьки не чужі люди й завжди бажають своїм дітям добра. Вони мають великий життєвий досвід і ґрунтовнішу інформацію відносно майбутніх професій, тому заздалегідь можуть передбачати зміну життєвих ситуацій. Окрім цього, більшість мам і тат надають фінансову підтримку своїм дітям при здобутті освіти. Проте батьки не повинні забувати про те, що остаточний вибір випускник повинен зробити сам.

Висновки. Таким чином, як показали результати проведеного нами дослідження, незважаючи на всі стереотипні думки з приводу сільських закладів освіти та організації профорієнтаційної роботи в них, остання в більшості шкіл сільської місцевості проводиться систематично й на належному рівні, що підтверджено відповідальним ставленням

старшокласників до побудови власного майбутнього та вибору професії, їх розвиненою потребою в самоосвіті, самовдосконаленні. Звичайно, велике значення в процесі професійного самовизначення школярів має інфраструктура населеного пункту: чим вона насиченішою є в соціальному плані, тим поінформованішим, освіченішим є його населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадашкеєв М.В. Проблемы развития профессионального интереса у сельских школьников / М.В. Бадашкеєв [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-professionalnogo-interesa-u-selskih-shkolnikov>.

2. Бронеvщук С.Г. Профильная дифференциация обучения в сельской школе: пособие для учителей сельских школ / С.Г. Бронеvщук. – М.: АРКТИ, 2010. – 136 с.

3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие для вузов / Е.А. Климов. – М.: Издательский центр “Академия”, 2010. – 304 с.

4. Сидоренко В.К. Структурний аналіз процесу професійного самовизначення особистості / В.К. Сидоренко // Педагогічний альманах. – 2012. – Вип. 16.– С. 6-12.